

A NEVELÉSTUDOMÁNYI KUTATÁSOK INTÉZMÉNYI BÁZISÁRÓL

— Vita az MTA Pedagógiai Bizottságában —

A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága 1989. március 17-i ülésén foglalkozott a neveléstudományi kutatóbázisok helyzetével és ebben az összefüggésben a Művelődési Minisztérium intézeteinek folyamatban lévő átszervezésével. Az ülésen a meghívott intézmények képviselőiben részt vett Benedek András, az OPI főigazgatója, Vajó Péter, az OPI főigazgató-helyettese és Halász Gábor, az OPI tud. főmunkatársa is.

A bizottság — intenzív vita után — úgy foglalt állást, hogy egy rövid, tömör feljegyzésben hívja fel az MTA II. Osztályának figyelmét a felelősségre, amelyet a neveléstudományi kutatások tekintetében magára vállalt, s erre hivatkozva kéri az Akadémia közbelépését a művelődési tárcánál a neveléstudományi munka feltételeinek biztosítása érdekében.

A bizottság arról is határozott, hogy publikálja az állásfoglalás alapjául szolgáló tervezetet, és tájékoztatást ad a hozzá kapcsolódó vitáról.

Az alábbiakban változtatás nélkül közöljük Zibolen Endre, a bizottság elnöke előterjesztését:

1. Az MTA Pedagógiai Bizottsága f. évi február 2-án tartott ülésén napirenden kívül foglalkozott azokkal a hírekkel-híresztelésekkel, amelyek a Művelődési Minisztérium irányítása alatt álló, neveléstudományi érdekű feladatokkal megbízott intézmények átszervezésével kapcsolatban némelyik bizottsági taghoz eljutottak. Ennek alapján úgy határozott, hogy a tárgyban a Magyar Tudományos Akadémia támogató közbelépését kéri.

2. Jóllehet — miként évek-évtizedek óta hasonló helyzetekben — semmilyen, a kérdésre vonatkozó, hitelt érdemlő információval nem rendelkezünk, köztudott, hogy a Művelődési Minisztérium említett intézményei legalább egy esztendeje a jövőjükkel illető teljes bizonytalanságban végzik munkájukat. A hazai intézményes neveléstudományi munka kereken négy évtizedes odüsszeiája arról tanúskodik, hogy az efféle válsághelyzet — a még ennél is gyakrabban ismétlődő belső átszervezéseket nem is számítva — hat-nyolc esztendőnként

visszatér. Az egymást sűrűn követő átszervezések előtt tapasztalható, hosszabb-rövidebb ideig tartó szétesésnek véget vető döntést követően a szervezett munka érthető módon mind hosszabb idő elteltével indul újra, ami viszont egyre hamarabb váltja ki a többé-kevésbé indokolt elégedetlenséget a munkájuk eredményében érdekelték körében. Úgy véljük, hogy ennek a tudományirányítási gyakorlatnak törvényszerűen a szakma hanyatlásával kell járnia.

A tapasztalatok alapján arra kell következtetnünk, hogy a sűrűn ismétlődő átszervezésekre aligha találhatunk elégséges magyarázatot egyes konkrét, elhibázottnak bizonyuló döntésekben vagy éppen személyi esetlegességekben, hanem az okot mélyebben kell keresnünk. A dolog természetéből fakad, hogy a tudományirányításban monopolhelyzetet betöltő, változó elnevezésű minisztérium mindenkor elsősorban a legjobban felkészült szakembereket igyekszik az egyes intézmények előtt álló, éppen időszerű — nemegyszer napi érdekű — közoktatásügyi feladatok megoldásában való részvételre igénybe venni, és ekként többnyire éppen a leginkább hivatottakat korlátozza a nagyobb igényű, nagyobb elmélyüléssel járó tudományos munkában, különösen pedig a tudományos utánpótlás nevelésében.

Általános érvényűnek tekinthető az a tapasztalat is, hogy a mindenkor aktuális feladatokkal terhelt minisztérium nem szívesen hoz áldozatot divergens tudományos törekvések személyi és anyagi támogatása érdekében. Idegenkedik az olyan vizsgálatoktól, amelyek negatív jelenségekre hívhatnák fel a figyelmet — gyakran még akkor is, ha forrásuk kívül esik a szakmai főhatóság kompetenciáján. Ebből következik, hogy a bajokra rendszerint külső tényezők, a tömegkommunikáció szervei, a neveléstudománnyal érintkező szakterületek művelői, pszichológusok, szociológusok, egészségügyi szakemberek hívják fel a figyelmet. Így azután a problémák megoldásában való együttműködés helyett inkább a kölcsönös meg nem értés mélyül el a pedagógia és az utóbbiak között.

3. A Pedagógiai Bizottság történeti érdeméül kell betudnunk, hogy az ekként fenyegető veszélyre már korán felhívta a figyelmet. 1957. januári újjászervezését követően azonnal napirendre tűzte a közoktatáspolitikai és a közoktatásügyi irányítás napi feladataitól független akadémiai kutatócsoport létesítésének kérdését. Bár az 1959-ben megújított bizottság vezetősége szembefordult ezzel a törekvéssel, az Akadémia illetékes osztálya még az év nyarán határozatot hozott ilyen szerv létesítéséről, és két állást biztosított a szervezés megindítására. Az állások betöltéséhez szükséges személyi javaslat azonban ma már felderíthetetlen okokból nem készült el idejében, és a Pénzügyminisztérium, a státuszgazdálkodás akkori gyakorlatának megfelelően,

az év vége felé zárta azokat. Így azután az MTA Pedagógiai Kutatócsoportjának felállítására csak 14 évvel később, 1971-ben került sor. Sajnálatos módon termékeny együttműködés a Pedagógiai Bizottság és a kutatócsoport között az utóbbi fennállásának egész ideje alatt nem alakult ki. Ennek a körülménynek is része lehetett benne, hogy amikor a pár év elteltével soron következő átszervezési kampány keretében az MTA PKCS és az 1967 óta működő Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont összevonásának (a lényegét tekintve felszámolásának) terve került napirendre, a bizottság eredménytelenül interveniált legalább az akadémiai csoport fennmaradásának érdekében.

A Pedagógiai Bizottság 1980. november 3-i, új összetételében legelső ülésén kialakított és az Akadémia elnökéhez juttatott állásfoglalásában nyugtalanságát fejezte ki, "hogy a kutatási intézmények tervezett átszervezésének folyamatában kirajzolódó változtatások súlyosan, esetleg létükben érinthetik a pedagógiai kutatások jelenlegi lehetőségeit és szervezeti kereteit". Nem vitatva a két megszüntetett intézmény romjain létesült Oktatáskutató Intézet több munkatársának szerzőségében a közelmúlt években megjelent publikációk érdemét a közelmúltból ránk maradt neveléstudományi tematika kiszélesítésében, az intézkedést visszatekintve sem tekinthetjük szerencsésnek. Különösen súlyos következményekkel fenyegető hibának tartjuk az iskolai oktató-nevelő munkát szolgáló kutatások (a "Tájékoztató a közoktatási kutatásokról" c. periodika 1988. novemberi számának sokatmondó frazeológiájával: "az iskolai osztálytermi történésekhez kötődő neveléstudomány") jószerint teljes mellőzését, illetve marginális helyzetbe szorítását. (E tekintetben azonban csak akkor lehet majd teljesen megalapozott ítéletet mondani, ha az új intézet égisze alatt megindult, minden vonatkozásban nagy igényű iskolakísérlet ellenőrzött eredményei is beérnek. Ma még azonban joggal ébreszthet kételyeket az a körülmény, hogy az 1981-ben megkezdett kísérlet 1986-ban megjelent "elméleti alapozása" — tetemes hányadában — az indulást követő évek szakirodalmi közleményeire támaszkodik.) Nem tudunk véleményt mondani az intézetben főhatósági rendelkezésre és belső használatra végzett, soha nem publikált munkálatok értékéről. Amennyiben azonban helytálló a "Tájékoztató" hivatkozott számában olvashatókból adódó feltételezés, hogy az ezekben is képviselt koncepció alkotta az utóbbi években országos érvényre emelkedett oktatáspolitikai elméleti bázisát, és az 1985. évi törvényt fogadjuk el e politika reprezentatív termékének, akkor az annak idején az átszervezéssel kapcsolatban kifejezett aggályunk ebben az összefüggésben is megalapozottnak tűnhet.

4. Minthogy a bevezetőben említett bizonytalan, de már az Oktatáskutató Intézet immár krónikusnak mondható vezetési válságára és az Országos Pedagógiai Intézet korábbi főigazgatójának távozására tekintettel is hitelt érdemlő értesüléseink szerint a Művelődési Minisztérium az intézmények újabb átszervezésére készül, az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya segítségét kérjük. Érvényesítse befolyását, hogy az intézetek átszervezése során a Pedagógiai Bizottság által képviselt tudományterület fejlődése szempontjából kardinális jelentőségű problémakörök kellő figyelemben részesüljenek.

A neveléstudományi kutatás elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt legfontosabb területei megítélésünk szerint ez idő szerint a következők: 1. a pedagógusképzés szempontjából alapvető pedagógiai stúdiumok tartalmi korszerűsítése és színvonaluk biztosítása; 2. közreműködés egy következetesen demokratikus, szocialista-humanista közoktatáspolitikára, ennek eredményes megvalósítására alkalmas intézményes szervezet, tartalom és eszközrendszer kialakításában és folyamatos tökéletesítésében — abban az ütemben, amiként ezt társadalmi-gazdasági előhaladásunk igényli, illetve lehetővé teszi; 3. az oktató-nevelő munka elméletének és intézményes formáinak történeti szempontú vizsgálata, különös tekintettel a régebbi hazai előzmények feltárására és az utóbbi négy évtized tanulságainak elemzésére.

(1) A felsőoktatási intézmények neveléstudományi oktatói már szervezeti szétszórtságuk miatt is rászorulnak tudományos munkájuk erőteljes központi támogatására. A pedagógusképzést folytató mintegy félszáz intézmény (pontosan 48, azaz 39 önálló intézmény + 9 kihelyezett részleg, illetve tagozat) közül mindössze néhány nagyobb múltú és nagyobb létszámú tanszéken vannak meg a személyi feltételek egy-egy neveléstudományi diszciplínának csoportként való művelésére, az anyagi fedezet és tárgyi feltételek azonban itt is elhanyagolhatóak. Másutt, legfeljebb elszigetelt személyes és éppen ezért esetleges teljesítményekkel számolhatunk. A tanárképző főiskolákon a kutatómunka megerősödését az a körülmény is gátolja, hogy 1962-ben a korábbi pedagógiai főiskolákból való átminősítésüket követően a minisztérium heves kampányt folytatott az oktatók tudományos ambícióinak háttérbe szorítására, és ennek káros következményei az oktatói állományban máig éreztetik hatásukat. Kártékony igénytelenség érvényesült több esetben a szaktanárképzés pedagógiai részlegeinek megszervezésekor is.

A pedagógusképző intézmények hallgatósága — bár intézménytípustól függően eltérő arányban — nagyjából olyan fiatalokból rekrutálódik, akiket elsődlegesen nem a pedagógushivatás, hanem inkább egy-egy tudományos vagy kul-

turális terület iránt tanúsított érdeklődés vezet — feltéve, hogy nem pusztán egyéb lehetőség híján kérték felvételüket. Belőlük kell tehát hivatásuknak elkötelezett tanítókat-tanárokat formálni, akik az egyre táguló értelemben felfogott társadalmi feladatuknak éppen olyan szuverén szakemberei, mint a maga foglalkozásának körében az orvos vagy a mérnök. Ehhez a kellő szaktárgyi felkészültségen túl mindenekelőtt a pedagógiai valóság lehetőleg széles körének elemzéséből kiinduló és ezt a valóságot a változó körülmények között állandóan fejleszteni képes elméleti képzettségre van szükség. Olyan felkészültségre, amelynek birtokában a hivatásbeli praxis a gyarapodás és tisztulás forrásává válik az olyan gyakran tapasztalható elszürkülés, sőt elfásulás helyett. Az erre irányuló neveléstudományi képzésnek igény szintjében legalább állnia kell a versenyt a szaktárgyi tanulmányok mindenkori legjobb színvonalával, már csak azért is, hogy a pedagógia iránt még azokban a hallgatókban is érdeklődést és megbecsülést váltson ki, akik a pedagógushivatástól idegenkedve a neveléstudományi tanulmányokat eleve kelleitlenül fogadják, személyes terveik szempontjából felesleges terhelésnek érzik. (A folyó tanévben négy fő híján 25 ezer hallgatója van a pedagógusképző intézményeinknek!)

(2) A köznevelési rendszer távlatainak tisztázására irányuló, szerteágazó munkálatok az elmúlt 20-25 évben számos irányban gyarapították ismereteinket. Konszenzusra azonban mindeddig nem vezettek, és különösen bizonytalan a jövő iskolájának eddig kialakított képe. Véleményünk szerint ebben nem utolsósorban a neveléstudomány elbizonytalanodásának is része van. Iskolát, az iskolában folyó oktató-nevelő munka koncepcióját értékek tételezése nélkül megalapozni nem lehet. Ha pedig elfogadjuk, hogy a köznevelés feladata a növendékben potenciálisan adott értékes lehetőségek kibontakoztatása a társadalmilag mindenkor megvalósult, illetve a még csak lehetséges szinten, akkor alapvetően a pedagógiára vár, hogy a "szükséges" és a "lehetséges" közti sáv kitöltésének felelősségét vállalja, valamint hogy az iskola hatókörén kívül is mérvadóan részt vegyen a társadalmi tudat formálásában és az így értelmezett, nemzeti jövőnk szempontjából meghatározó jelentőségű feladat mennél teljesebb betöltése érdekében.

Jelenleg sajátosan színezi a neveléstudománynak ezt a kötelezettségét feladatainak az előző három pontban jelzett, egyoldalúan "makroszintű" szemlélete, valamint a közvetlen termelési érdekek hasonlóképpen egyoldalú, "rövidzárlatos" megközelítése, ami már-már a személyiség szempontjának mellőzésével, a neveléstudományi kutatómunka egyfajta "dehumanizálásával" fenyeget.

(3) Feleslegesnek tűnhet, hogy a Filozófiai és Történettudományok Osztályát akarjuk meggyőzni a neveléstörténeti kutatások intézményes támogatásának szükséges voltáról. Márpedig erre már a "Magyarország története" eddig megjelent kötetekben is tetten érhető egyenetlenségek is bizonyossággal szolgálhatnak. (Akad olyan fejezet, amelyik az 1890-es évek közoktatás-politikai viszonyait az 1868. évi XXXVIII. tc. olyan — Eötvös intencióit tükröző — fejezetének szimplifikáló értelmezésével jellemzi, amelyik éppen a változó viszonyok következtében már 1876-ban érvényét veszítette, és egyebek között a "görögpótló" tárgyakat — a reáliskolába vezeti be, ahol pedig görögöt sohasem tanítottak.)

Az MTA PKCS felszámolását követően az ott megindult neveléstörténeti kutatások első eredményeinek — szerencsére — akadt gondozója az ELTE újonnan szervezett Neveléstörténeti Kutatócsoportjában. Felállítása mégsem tekinthető az idevágó feladatok minden vonatkozásban kielégítő megoldásának:

a) sem szervezeti elhelyezkedése, sem létszáma, sem anyagi ellátottsága nem teszi lehetővé, hogy a szétszórtan folyó kutatások koordinátorának szerepét betöltse;

b) nem vállalhatja magára a neveléstudomány területén folyó munkálatok történeti megalapozásának kötelezettségét.

Pedagógiánk, egész közoktatásügyünk — különösen is az oktatáspolitikai — egészséges alakulásának elengedhetetlen feltétele, hogy a történeti megközelítés ezen a szakosított kutatócsoporton túl valamennyi, a felmerülő feladatok megoldásában részes intézmény munkájában érvényesüljön.

Talán kevésbé nyilvánvaló, hogy a korszerű követelményekhez igazodó neveléstörténeti tanulmányoknak milyen nagy jelentőségük lenne a munkába lépő pedagógusnemzedékek hivatásszemléletének alakításában. Paradox helyzet, hogy éppen a hivatásra nevelés érdekeire való hivatkozással szorul egyre szűkebb keretekbe a neveléstörténet a pedagógusképzésben — egy időben a szakemberképzés területén világszerte mindinkább tért hódító tudománytörténeti és szakmatörténeti oktatással!

Az elmondottak remélhetőleg kellőképpen megvilágítják, miért nyugtalanítja bizottságunk tagjait a tájékoztatatlanság a minisztériumi intézmények általános átszervezésében érvényesülő elgondolások tekintetében. Ezt az aggodalmat még csak elmélyíti, hogy a Művelődési Minisztérium tudományirányítása az utóbbi egy-másfél évtizedben — de időszakonként már a korábbiakban is — kevés fogékonyságot tanúsított a neveléstudomány szükségletei iránt, és a szélesebb szakmai nyilvánosság elől néhány éve még inkább elzárkózott.

Minden esetleges félreértés lehetőségét elkerülendő, nyomatékosan kijelentjük, hogy bizottságunktól távol áll minden szándék illetékességi körének kiterjesztésére s ezzel a Művelődési Minisztérium felelősségének korlátozására. Efféle felhatalmazásnak az adott előzmények után és a jelenlegi feltételek között képtelen is lenne eleget tenni. Kérésünk — ismételjük — arra irányul, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a rendelkezésre álló eszközök igénybevételével készítse a minisztériumot mint a neveléstudományi kutatások feltételeinek biztosításáért felelős főhatóságot: az irányítása alatt álló intézetek átszervezése során ebből fakadó kötelezettségeit részesítse kellő figyelemben.

Az előterjesztéshez kapcsolódó vitában részt vettek: Ballér Endre, Báthory Zoltán, Benedek András, Gáspár László, Halász Gábor, Horváth Márton, Hunyady Györgyné, Mihály Ottó, Petrikás Árpád, Szarka József, Vajó Péter, Vastagh Zoltán, Zibolen Endre (13 fő).

Alapvetően egyetértés volt a tekintetben, hogy az előterjesztés vállalt feladatán — a neveléstudományi kutatások intézményes bázisai átszervezésének vizsgálatán — túl a tudományterület egyéb kardinális kérdéseit is érinti. Több hozzászóló úgy ítélte meg, hogy a bizottság feladata lenne egy tágabb körű elemzés elkészítése is, amely felvázolja a neveléstudományi kutatások fejlődési irányait, az egyetemi-főiskolai neveléstudományi képzés megújításának feltételeit, értékeli a kutatásfinanszírozási rendszer hatását a szakterületen, számba veszi a kutatási utánpótlás alakulásának problémáit, áttekintést ad a kutatások intézményes feltételeiről.

A vita lényegében kettős szálon haladt. A hozzászólások alapján markánsabbá vált az Akadémia II. Osztályához intézendő feljegyzés tartalma: a figyelmet alapvetően az OPI és OI többszörös és erőszakolt átszervezésének veszélyeire, a mindennapos oktató-nevelő munkát szolgáló kutatások háttérbe szorítására, a neveléstudományi tanszékek kutatási feltételeinek hiányaira, s mindenben a Művelődési Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia felelősségére irányítja.

A vita másik ága az említett-igényelt szélesebb körű áttekintéshez adott tartalmi kiindulópontokat:

— Több hozzászóló pozitívabban értékelt a neveléstudományi kutatások eredményeit, mint az előterjesztés. Úgy ítélték meg, hogy egyes területeken jelentős előrehaladás történt, ám ezek — tartalmi vagy metodológiai okokból — nem illeszkedtek a neveléstudomány hagyományos keretei közé. Példaként általában az empirikus, konkrétan az iskolakutatásokat említették. (Ugyanak-

kor az a gondolatsor is egyetértésre talált, amely az előterjesztéssel összhangban bizonyos szükséges kutatási irányok háttérbe szorításáról, egy sajátos "ízlés-terror" kialakulásáról szólt, olyan kutatói-kutatási törekvésekről, amelyek más tudományokból kiindulva képviseltek egyetlen lehetségesnek vélt megoldási módokat pedagógiai kérdésekre, belőlük merítve és sűrűn változtatva elméleti kereteiket, de mindenkor konzekvensen, tudatosan elkerülve a klasszikus, "iskolai-osztálytermi", személyiségközpontú pedagógiával való együttműködést.)

— Vita alakult ki arról, hogy melyek a neveléstudományi kutatás elméleti és gyakorlati szempontból legfontosabb területei. A hozzászólók többsége megerősítette, hogy azok is, amelyeket az előterjesztés tartalmaz. Különösen fontosnak tartották az alap-, illetve történeti kutatások feltételeinek javítását. Ugyanakkor szinte valamennyi megnyilatkozó bővíteni javasolta a fontos kutatási irányok körét. Részből a metodológiai kérdésekre, a közoktatás-politikai, döntéshozó kutatásokra helyeztek nagyobb hangsúlyt, részben az újabb, az iskolai gyakorlathoz közvetlenül kapcsolódó fejlesztő típusú munkálatokra.

— A bizottság egyetértett abban, hogy a tudományág (és a neveléstudományi kutatások) kívánatos nagyobb autonómiája csak egy, az oktatáspolitikai irányítástól független kutatásbázisra támaszkodva növelhető. Ebben az összefüggésben is felmerült az MTA-nak a tudományterületért viselt felelőssége: most már bizonyosan megállapítható, hogy az egyszer már működő akadémiai kutatóhely felszámolása kártékonyan befolyásolta a hazai pedagógiai kutatások, sőt a magyar oktatásügy alakulását is.

— Végül a vitában felmerült még a pluralizmus kérdése a neveléstudományban. Abban egyetértett a bizottság, hogy az "egységes neveléstudomány képzetét nem lehet dédélgetni", az eddig is létező sokféle megközelítés a jövőben egyre erőteljesebben manifesztálódik, s a társadalmi-oktatásügyi változásokkal együtt jár (együtt kell hogy járjon) a különböző értékrendszerek alapján szerveződő kutatási irányok sokasodása. Abban azonban nem közeledtek az álláspontok, hogy vannak-e olyan pedagógiai-oktatásügyi alapkérdések, amelyekben továbbra is konszenzusra kell törekedni, illetve a Pedagógiai Bizottságnak (vagy mint a vitában nevezték: a "Magyar Pedagógiai Bizottságnak") a jövőben értékpreferenciák nélkül kell-e, szabad-e a neveléstudományi kutatások sokféleségét képviselnie.

A fentiekben jelzett kérdések valóban a neveléstudomány helyzetének, feltételeinek, a társadalmi-pedagógiai gyakorlattal szoros kapcsolatban álló

fejlődési irányainak átfogó, elmélyült elemzését igényli; az analízis elvégzése a következő éveknek — s nem is csak az MTA Pedagógiai Bizottságának — a feladata.

Hunyady Györgyné